

МОЛИЯВИЙ СЕКТОРНИ СОЛИҚ ВОСИТАСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ

*PhD, доцент Кудияров Кишибай Раматуллаевич
Қорақалпоқ давлат университети*

Аннотация. Мазкур тадқиқотда молиявий секторни солиқлар воситасида тартибга солишга оид назарий-амалий ёндашувлар кўриб чиқилган. Солиқлар воситасида самарали тартибга солишда молиявий фаолиятга солиқни қўлланиши масалалари ўрганилган. Таҳлил натижасида молиявий фаолиятга солиқ бўйича хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: молиявий сектор, тартибга солиш, солиққа тортиш, молиявий фаолиятга солиқ, солиқ базаси.

НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА

*PhD, доцент Кудияров Кишибай Раматуллаевич
Каракалпакский государственный университет*

Аннотация. В данном исследовании изучены теоретические и практические подходы к налоговому регулированию финансового сектора. Эффективное налоговое регулирование предполагает применение налога на финансовую деятельность. В результате анализа сделаны выводы по налогу на финансовую деятельность.

Ключевые слова: финансовый сектор, регулирование, налогообложение, налог на финансовую деятельность, налоговая база.

TAX REGULATION OF THE FINANCIAL SECTOR

*PhD, Associate Professor Kudiyarov Kishibay Ramatullayevich
Karakalpak State University*

Abstract. In this study, theoretical and practical approaches to tax regulation of the financial sector are studied. Effective tax regulation considers the application of a tax on financial activities. As a result of the analysis, conclusions were drawn on financial activity tax.

Keywords: financial sector, regulation, taxation, financial activities tax, tax base.

Кириш.

Молиявий сектор капиталдан олинадиган даромадлар учун асосий бирламчи манба ҳисобланиб, ўз молиявий маҳсулотларни реализация қилиш орқали фоизли даромадлар олади. Бу эса капиталдан даромадга солиқ солиш тартиби ва молиявий хизмат турларини шаклланиши жараёнлари молиявий воситачилик муҳитида рўй беришини англатади. Молиявий секторни солиққа тортиш масаласи узоқ йиллардан буён кўриб чиқилаётган тўлиқ ечимини топмаган муаммолардан ҳисобланиб, молиявий секторни солиқ воситалари орқали тартибга солиш бўйича дастлабки таклифлар Кейнес ва Тобінлар томонидан ишлаб чиқилган.

Барча трансакцияларга солиқлар жорий этилиши спекулятив операциялар масштабини қисқартириш борасидаги энг мақбул чоралардан бир бўлган (Keynes, 1936). Tobin (1978) томонидан валюта курсларидаги тебранишларни чеклаш мақсадида барча қисқа муддатли хорижий валюта операцияларга солиқ қўлланишини тавсия этган.

Солиққа тортиш тизимига нафақат “фискал” бюджет даромадларини ошириш, шу билан бирга, банклар барқарорлигини ошириш ва уларнинг юқори даражадаги рисклар боғлиқ фаолиятини тартибга солиш воситаси сифатида қараш керак. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, банк тизимини барқарор фаолияти бутун иқтисодиёт учун принципиал аҳамиятга эга. Бу эса солиққа тортишда банклар барқарорлигини таъминлаш бўйича қўйилган талабларни бажаришга йўналтирилиши лозимлигини англатади. Жумладан, Базель-III талабларига асосан банкларда капиталнинг ҳимоявий «консервация «буфери» жорий этилди. Капиталнинг ҳимоявий консервация «буфери» рискка тортилган активларга нисбатан 2,5 фоизни ташкил этадиган қўшимча захирадан иборат. Контрциклик буфер тижорат банкларини цикли инқирозларга қарши захира сифатида шакллантириш белгиланган ҳамда банк левераж коэффиценти ва ликвидликни қоплаш коэффиценти (Liquidity Coverage Ratio) бўйича янги норматив талаблар киритилган.

Адабиётлар шарҳи.

Банк тизимини барқарорлигини таъминлаш ва ривожланиши давлат бошқарувидаги шакл ва усуллар умумий таъсири остида амалга оширилиб, бунда солиқ воситаларига алоҳида эътибор қаратилган. Ривожланган мамлакатлар амалиётида банкларни солиққа тортиш куйидаги тартибга солиш усуллари билан характерланади: кенг қўламадаги солиқ чегирмаларидан кенг фойдаланиш (резерв фондлари ташкил этиш учун, зарарларни қоплаш ажратмалар, ва бошқалар); ялпи даромад суммасидан, уни олиш билан боғлиқ барча харажатларни бўйича чегирмаларни тақдим этилиши, банк фаолияти билан боғлиқ операциялар билвосита солиқларни (ҚҚС, ТХС ва бошқалар) тўлашдан озод қилиниши; юридик ва жисмоний шахслар қарзларини фоизлари бўйича қисман ёки тўлиқ фойда солиғи ва даромад солиғидан озод қилиниши (Стародубцева, 2007). Молиявий инқирозни келиб чиқиш сабаблари ва унинг оқибатларини бартараф этишда молиявий секторни солиқлар воситасида тартибга солишдаги мавжуд бўлган муаммоларни кўрсатиб берди. Keynes (1936) таъкидлашича, солиқлар фискал функциясидан ташқари иқтисодиётни тартибга солиш, рағбатлантириш ва даромадларни бошқариш воситаси функцияларига эга, солиқнинг бу функциялари уни иқтисодиётни тартибга солиш ва иқтисодий барқарор ўсишни таъминлаш воситаси сифатида фойдаланиш заруриятидан келиб чиқади. Молиявий инқироз даврида, ҳақиқатдан тизимли рискка нисбатан тартибга солиш ва назорат қилишдаги мавжуд камчиликлар ва натижада давлат молиясига кучли таъсири, молиявий секторни солиқлар воситасида тартибга солишга бўлган катта қизиқишга сабаб бўлди. Ривожланган мамлакатларда инқироз билан боғлиқ молиявий сектордаги йўқотишларни компенсация қилиш учун куйидаги асосий иккита чораларни қўлланилган: молиявий муассасаларни муайян турдаги мажбуриятларидан келиб чиқиб ундириладиган йиғимларни жорий қилиниши (хусусан, АҚШ, Швеция ва Германия); молиявий секторда тўланадиган бонусларга қўшимча солиқ солиш (хусусан, Буюкбритания, Италия, Франция). ХВФ (2010) томонидан банк секторга қўшимча солиқларни жорий қилинишига, банк секторига кўрсатилган молиявий ёрдамга нисбатан инқироз боғлиқ зарарларни юқорилиги ҳамда ортиқча рисклар ва тизимли риск («too big to fail» муаммоси, давлат томонидан тизимли муҳим молиявий банкларга қўллаб-қувватлашга бюджет маблағларини сарфланиш ҳолатлари) боғлиқ ташқи салбий таъсирларни юмшатишни асосий сабаблар сифатида кўрсатиб ўтилган. Европа

комиссиясининг (ЕС, 2010) молиявий секторни солиққа тортиш тўғрисидаги маърузасида солиқ солишда муҳим бўлган учта аргумент келтириб ўтилган. Солиққа тортиш молиявий секторни фаолияти билан боғлиқ рискларни пасайтириш мақсадлари учун қўлланиладиган тартибга солишга муҳим восита деб қаралган. Иккинчидан, даромад манбаи бўлиб, банклар солиқ тўловчи сифатида давлат молиясига адолатли хисса қўшиши мумкин ва учинчидан, банклар молиявий муаммоларини ечимида молиялаштириш манбаси ҳисобланади. Молиявий фаолиятга солиқ (МФС) банк йиғимларига нисбатан кенг қўламдаги, юқори даражадаги рискни камайтириш ва сезиларли даромад келтириши мумкин бўлган молиявий сектордаги яна бир солиқ ҳисобланади. МФС муассасаларни мукофоти ва фойдаси суммасига қўлланилади. МФС ни рискларни тартибга солишдаги қўшимча восита сифатида қараш мумкин. Мазкур солиқни жорий қилиниши баъзи қийинчиликлар, масалан уни қўллаш учун “периметрини” аниқлаш. Молиявий секторда хизмат кўрсатувчи номолиявий корпорацияларни уни таъсир доирасига тушиб қолиши ва номолиявий секторда фаолиятини ташкиллаштирувчи бошқа компаниялар рағбатлантирилиши мумкин. Молиявий институтлар категориясидан фаолиятини асосий қисми портфелли инвестиция билан боғлиқ бўлган пенсия ва инвестицион фондлар, шунингдек, асосан рўйхатдан ўтган фирмаларга хизмат кўрсатувчи молиявий холдинглар чиқарилган (Boadway R., Keen M., 2003).

Keen, Krelove va Norregaard (2017) МФС счет-фактура шаклидаги ҚҚС дан озод қилиниши билан боғлиқ барча қийинчиликларни ҳеч қандай тарзда ҳал қилмаслигини, бироқ бошқа яхши ечим бўлмаган шароитда уни таклиф этилиши муҳим эканлигини таъкидлашган. ХВФ (2010) томонидан молиявий муассасалар оладиган мукофот ва фойдаси суммасидан олинадиган МФС ни тавсия этилган. Чунки, банк секторидаги ялпи қўшилган қиймат-бу молиявий ташкилотлар ходимларини мукофоти ва фойда суммасидан иборат бўлиб, МФС да амалда молиявий муассасаларнинг соф трансакцияларига солиқ солинади (Brondolo, 2011). Бироқ, МТС каби МФС бўйича махсус келишувлар бўлмаган тақдирда, бизнес трансакцияларига қўлланиладиган солиққа айланади, чунки бундай ҳолатда молиявий ташкилотлар томонидан тўланган МФС учун унинг мижозларига солиқ кредити берилмайди.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқот ишида илмий абстракциялаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция, монографик, эксперт баҳолаш, қиёсий таҳлил қилиш, назарий ёндашув усулларидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

МФС объекти учун солиқ тўловчиларнинг фойдаси ва иш ҳақи суммаси белгиланиши тавсия этилган. ХВФ экспертлари томонидан тавсия этилган МФС модел солиқ базасидан (солиққа тортиш объектини қиймат ва миқдорий таснифи) келиб чиқиб ажратилади. Бунда МФС тортиш мақсадида аниқланадиган фойда корпорациялар фойдасига солиқ солишда аниқланадиган фойдадан фарқ қилиши шарт бўлиб, ҚҚС ҳисоблаш учун қўлланиладиган даромадга (тўлиқ чегириладиган инвестиция, амортизациони суммаси ва чегириладиган фоизларни қўшилган холда) яқин бўлиши керак. Шунингдек, ходимларни мукофотларига иш ҳақидан ташқари, бошқа барча тўловлар ва рағбатлаштириш чоралари, шу жумладан, мукофотлар ва бошқа рағбатлантирувчи тўловлар, шу билан бирга, компенсион тўловлар киради ва солиқ тушумлари махсус ташкил этилган фондларига эмас, бюджетни умумий даромадларига қўшилиши назарда тутилган.

МФС базасига киритиш учун мукофот ва фойдани муқобил аниқланиши, унга турли мақсадларга эришиш имкониятини беради¹⁴⁰. Масалан, ХВФ барча тўловлар солиқ базасига киритилган холда МФС самарали равишда ҚҚС сифатида намоён бўлишини ва шунинг учун, молиявий хизматлар озод қилинадиган мавжуд ҚҚС механизмлари доирасида унинг ижобий муносабати туфайли, молиявий секторни хаддан ташқари катта бўлиши рискни қисман қоплаши мумкинлигини тасдиқлайди. Техник сабабларга кўра, одатда молиявий хизматлар ҚҚС дан озод қилинади ва бу фақат солиқ сабабли молиявий секторга солиқ солиниш эҳтимоли юқори бўлиши мумкинлигини англатади. Хусусан, бир неча мамлакатларни молия секторидан ҚҚС дан сезиларли тушумлар тушган (Австралияда қарийиб 12 фоизни, Мексикада 7 фоизни ва Канадада 6,5 фоизни ташкил этган) (ХВФ 2010). Бундан ташқари, номутаносибликларни чуқурлашувидан қочиш мақсадида солиқ ставкаси ҚҚС нинг жорий стандарт ставкаларидан паст бўлиши лозим. Чунки, молиявий хизматлар одатда ҚҚС дан озод қилинганлиги сабабли, молиявий секторни бошқа секторларга нисбатан солиққа тортилмаслиги эҳтимоли катта. Кўпгина мамлакатларда молиявий секторнинг кўшилган қиймат миқдори шуни кўрсатмоқдаки, хатто нисбатан паст даражадаги МФС ставкаси самарали усул орқали сезиларли даромад тушумни таъминлаши мумкин. Масалан, Buettner ва Erbe (2012) томонидан МФС ни амалга киритилишининг даромад ва фаравонликка таъсирини назарий ва миқдорий жиҳатдан таҳлил этилган бўлиб, ушбу натижаларни солиштириш орқали 3 % ставкада МФС ни жорий этилиши, молиявий секторни ҚҚС дан озод қилиниши (ҚҚС 19 % ставкада ҳисобга олган холда) бекор қилиниши каби даромад ва фаравонлик оқибатларига олиб келиши мумкинлиги кўрсатиб ўтилган.

Бундан ташқари, ХВФ томонидан МФС га кўшимча равишда иккита вариант тавсия этилган бўлиб, МФС-2 солиқ базасига молиявий ташкилотларни фойдасига ходимларни ортиқча мукофотлари (surplus compensations), яъни молиявий сектордаги юқори мукофот олувчи ходимларни даромадлари киради. Бунда, ортиқча мукофотни аниқлаш билан асосий муаммони ҳал этиш учун молиявий сектордаги бошқарувчилар даромадини, иқтисодиётни бошқа секторларидаги бошқарувчилар даромади билан солиштириш тавсия этилган. Мутахасисларни фикрига кўра, МФС рентани солиққа тортишга яқин бўлса, солиқ юкини молиявий хизматларни истеъмолчиларга ўтказиш эҳтимоллиги камаяди. МФС-3 солиқ базаси белгиланган юқори даромадлилик даражаси чегарасидан юқори бўлгани фойда ва юқори мукофот олувчи ходимларни даромади ҳисобланиб, молиявий сектордаги ортиқча даромадга солиққа айланишини тасдиқлайди.

Шу билан бир қаторда, даромадлиликни аниқлаш масаласи, яъни капитал даромадлилиги ёки актив даромадлилиги бўлиши керакми мазмунидаги саволни ҳал этилиши МФС жорий этилишини режалаштирилаётган давлатлар ихтиёрига қолдирилган. ХВФ кўрсатиб ўтишича, МФС маъмурчилигини ташкил этиш оддий бўлиб, фойдага в ходимларни мукофотларига солиқ солиш солиқ маъмурчилиги учун одатий вазифа ҳисобланади. Шубҳасиз, ҳал қилиниши зарур бўлган техник муаммолар мавжуд бўлади, бироқ уларнинг аксарияти солиқ маъмурчилигини ечими билан боғлиқдир. Бироқ, кўпгина мамлакатларда бундай солиқ амалга киритилган бўлиб ва кўшимча солиққа тортиш паст ставкали солиқ юрисдикцияларидан фойдаланиб, солиқдан қочишни келтириб чиқариши мумкинлиги ва бунда, ушбу солиқни паст ставкада ва уни кўпгина мамлакатларда жорий этилиши мазкур рискни пасайтирувчи омили бўлиши мумкин (Claessens ва Keen, 2010).

¹⁴⁰ ХВФ (2010) ҳисоботини 6-иловасида МФС муқобил шакллари бўйича потенциал базаси ва даромади кўрсатилган.

Молиявий ташкилотлар фойдаси ва ходимлар мукофотларини солиққа тортиш доирасида экспертлар асосий эътиборларини муҳим ва мураккаб бўлган масалага, яъни солиққа тортиш мақсадида молиявий сектордаги қўшилган қийматни аниқлашнинг амалий имкониятларига қаратилган. МФС нинг кўп жиҳатдан ҚҚС характериға эға бўлиши, ҚҚС каби банкларнинг фаолияти структурасига бевосита таъсир этмайди, чунки солиқ хизматлардан тушум ёки товар айланмасидан эмас, балки қўшилган қиймат суммасига боғлиқлигини тасдиқлайди. Албатта, мазкур солиқни ҚҚС билан фарқи шундаки, солиқ юки фақат охирги истеъмолчиларға эмас, маълум қисми банкларға ҳам тушади. Бинобарин, мазкур солиқни амалға оширилиши банкларни фаолиятиға бевосита таъсир этмайди, чунки МФС аслида иқтисодий рентаға солиқ сифатида, банк фаолиятини ўзгартирмаган холда уни ҳажмини қисқартиришға олиб келади.

Хулоса ва таклифлар.

Таъкидлаш жоизки, ишлаб чиқилган ва кенг муҳокама қилинаётган инқирозға қарши курашиши мумкин бўлган солиқ чораларида амалиётға татбиқ этиш бўйича таклифларни яхлит концепциясини эмас, балки солиқларнинг алоҳида элементларини чуқур ўрганиш билан молиявий секторни қўшимча солиққа тортиш ғояларини акс эттиради, бу уларни жорий этишға ёки жорий этмасликка асосланган тавсиялар беришға имкон бермайди..

Амалдаги солиқ тизимида қарзлар бўйича фоизларға солиқ чегирмаларини қўлланилишини бекор қилиниши ёки чегирмалар бўйича чекловларни (фоиз бўйича имтиёзларни чеклаш қоидалари ёки “капиталлашувни етишмаслиғига қарши қоидалар”) ўрнатилиши тавсия этилган. Шу билан бирға, солиққа тортиш молиявий секторидаги тизимли рискларни пасайтириш мақсадлари учун қўлланиладиган муҳим инструмент ҳисобланади. Иккинчидан, бу даромад манбаси бўлиб, банклар солиқ тўловчи сифатида давлат бюджетига адолатли ва сезиларли даражада хисса қўшиши ва ўз навбатида, банкларнинг молиявий муаммоларини ечимида молиялаштириш манбаси бўлиб ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш лозимки, молиявий секторға нисбатан тартибға солиш ва солиқ сиёсати сезиларли даражада бир-биридан мустақил равишда шаклланган бўлиб, буни турли мамлакатларда турлича солиқ тизимини мавжудлиғи билан изоҳлаш мумкин. Шу сабабдан, молиявий секторни барқарорлик кўрсаткичларини ўсишини ва инвестицион фаолиятини кенгайтиришни таъминлаш нуқтаи назаридан солиқлар воситасида тартибға солишда янада яхлит бир ёндашувни ишлаб чиқиш лозим.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Boadway R., Keen M. *Theoretical. Perspectives on the Taxation of Capital Income and Financial Services. The Taxation of Financial Intermediation. 2003. IMF.*

Buettner and Erbe, 2012. *FAT or VAT? The Financial Activities Tax as a Substitute to Imposing Value Added Tax on Financial Services*
https://www.econstor.eu/bitstream/10419/79959/1/Vfs_2013_pid_23.pdf.

Claessens S., Keen M. *September 2010. 78 page. Financial Sector Taxation the IMF's Report to the G-20 and Background Material.*
<http://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2010/paris/pdf/090110.pdf>

EC (2010). *Financial sector taxation. Taxation Papers, 25, Brussels: Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission.*

IMF, 2010. *A fair and substantial contribution by the financial sector: Final report for the G-20. Technical report. Washington: International Monetary Fund.*

John D. Brondolo, 2011. *Taxing Financial Transactions: an Assessment of Administrative Feasibility*. IMF Working Paper. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1154.pdf>.

Keen, Michael and Krellove, Russell and Norregaard, John, 2017. *Policy Forum: The Financial Activities Tax*. *Canadian Tax Journal/Revue Fiscale Canadienne*, 2016, Vol. 64, No. 2, p. 389. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2909931>.

Keynes J.M., 1936. *The General Theory of Employment, Interest Rates and Money*. Harcourt Brace & World, New York;

Tobin J., 1978. *A proposal for international monetary reform*. *Eastern Economic Journal*, 4(3-4), 153-159.

Стародубцева Е.Б., 2007. *Основы банковского дела: учебник*. Изд.: Профессиональное образование. <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=5049>.